

Шаленко Віктор Васильович

кандидат наук з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри футболу та хокею
Харківська державна академія фізичної культури

ВИМОГИ ДО ТЕХНІКИ БЕЗПЕКИ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ Й ПРОВЕДЕННІ СПОРТИВНИХ ПОХОДІВ

Анотація. У статті розглянуті об'єктивні й суб'єктивні фактори виникнення екстремальних ситуацій у самодіяльному туризмі, а також розкриті питання безпеки при організації й проведенні спортивних походів.

Ключові слова: активний туризм; похід; екстремальна ситуація; аспекти безпеки.

Сучасна людина усе глибше й всебічніше усвідомлює необхідність єднання із природним середовищем, яке допомагає йому відпочити від стресів, шуму й міської суєти, поліпшити стан здоров'я й одержати запас сил для повсякденного життя й роботи. Урбанізація, індустріалізація, темп життя, що зростає, обумовлюють гостру потребу людини у відновленні фізичних і психічних сил, тому все більшим попитом починають користуватися різні види туризму.

Початок вченню про активний відпочинок поклав видатний вчений І.М. Сеченов. Було встановлено, що вирішальним фактором у розвитку здоров'я є рівень рухової активності. У досягненні даного рівня можуть допомогти туристські походи.

Людина відділилася від природного середовища й, проводячи більшу частину часу поза природою, почала втрачати колишню здатність спілкуватися з нею.

Одним з видів відпочинку на природі є активний туризм. До нього відносяться всі види туристських подорожей, які характеризуються активним способом пересування по маршруту, коли турист для пересування затрачає власні фізичні зусилля. У зв'язку із цим будь-яке перебування людини на природі вимагає спеціальної підготовки.

Безпека в туризмі звичайно асоціюється із критичними ситуаціями, у які попадають люди під час подорожей. Це травми, хвороби, нещасні випадки.

При розгляді даного питання ми розберемо два, на наш погляд, найбільш важливих моменти:

- об'єктивні й суб'єктивні фактори виникнення екстремальних ситуацій у самодіяльному туризмі;
- забезпечення безпеки діяльності спортивних походів.

У ході проведеного дослідження нами систематизовані й проаналізовані причини виникнення аварійних і екстремальних ситуацій у походах. Основними причинами виникнення екстремальних ситуацій можуть бути:

- різкі зміни кліматичних умов;
- недостатній туристський досвід учасників походу;
- невпевнені, неправильні дії керівника у випадку виникнення позаштатних ситуацій і ін.

Знання цих причин дозволить осмислити, інтерпретувати й визначити заходи для їхнього виключення туристами для безпечного знаходження в природному середовищі.

Причини виникнення аварійних і екстремальних ситуацій у походах аргументовано й обґрунтовано розглянуті в роботах вітчизняних туристів-практиків Булаєва М.А., Булашева О. Я. Солов'єва С.С. й ін. Змістовний підхід до розгляду причин нещасних випадків у туризмі й, як наслідок, виникнення екстремальних ситуацій здійснив Солов'єв С.С. Розглядаючи причини виникнення аварійних ситуацій, він дійшов висновку, що все їх

різноманіття доцільно розділити на дві групи: *небезпеки уявні й дійсні*. При цьому автор аналізував дії дорослих туристів.

Група юних туристів, безумовно, має свою специфіку й потребує необхідності інтерпретації даного феномена. У зв'язку із цим доцільно розглянути класифікацію аварійних ситуацій, засновану на особливостях юнацького туризму.

Аварійні (екстремальні) ситуації, що виникають у походах юних туристів, залежно від зухвалих їхніх причин підрозділяють на три групи: 1) виникаючі з вини керівника групи; 2) виникаючі з вини учасників походу; 3) природні фактори й нещасні випадки в поході. Більш докладно причини цих ситуацій представлені на рис. 1.

Проаналізувавши класифікацію аварійних ситуацій, доходимо висновку, що перші дві групи – суб'єктивні фактори, що залежать від поведінки особистості. Тому довіряти керування групами юних туристів можна тільки досвідченим керівникам, що володіють необхідними особистісними якостями.

Частину факторів, що приводять до нещасних випадків, вдається запобігти за допомогою членів маршрутно-кваліфікаційних комісій (МКК). У першу чергу це недостатній *туристський досвід керівника групи*. Виявляється цей досвід у МКК при розгляді матеріалів походу, що готується.

Причиною виникнення екстремальної ситуації можуть стати також деякі особисті якості керівника, наприклад, невміння володіти собою, дратівливість, неохайний вигляд і т.д. У поході, при щільному графіку руху або у випадку виникнення конфлікту між учасниками ці якості можуть виявитися й зіграти свою негативну роль. Тут слід зазначити й *невміння керівника слухати учасників*. Частина помилок закладається керівником групи в період підготовки до походу.

Рис. 1. Класифікація аварійних ситуацій

Сюди можна віднести слабку організацію контролю з боку керівника за фізичною й технічною підготовкою учасників, їх психологічним станом і взаєминами одного з одним, а також за медичним оглядом.

До виникнення екстремальної ситуації можуть привести *недостатнє вивчення керівником групи району й маршруту походу, тактично недосконала його побудова, недостатнє матеріально-технічне забезпечення групи*. Частина помилок подібного роду може виявити МКК при розгляді документів підготовки походів.

Керівник повинен чітко представляти, що в поході він єдина людина, від якої споконвічно залежить благополуччя всієї групи. І якщо до початку походу ще щось можна виправити, то в період проведення походу керівник не має права допускати помилки. А вони можуть бути. Перша й досить часта помилка – включення в групу напередодні виїзду нового учасника.

Як прояв слабкої технічної підготовки керівника може бути *невірною організований рух групи на маршруті*. При цьому можливі надмірні, непосильні фізичні навантаження, а значить швидке стомлювання учасників, притуплення пильності, можливі травми й т.п.

Контроль із боку керівника необхідний постійно (його можна довірити заступникові керівника при наявності в нього потрібних навичок).

Ще один прояв некомпетентності керівника – *нечіткі або невірні дії по керівництву групою при подоланні природніх перешкод*. Такі прорахунки можуть привести до травм і каліцтвам учасників, тим самим значно ускладнити ситуацію. Якщо при цьому керівник дасть нечіткі вказівки по діях підгруп у даній ситуації, то можлива екстремальна ситуація: втрата орієнтування, неправильне подолання перешкод і т.д.

Грубим, неприпустимим і невиправданим є *навмисна зміна керівником групи маршруту убік його ускладнення* (подолання незапланованих природніх перешкод). Такий розв'язок найчастіше

приводить до серйозних екстремальних ситуацій, порушень графіку руху. Ніхто й ніколи не засудить керівника за рішення зійти з маршруту, піти по більш простому запасному варіанту, якщо він бачить погрозу руху по заявленому маршруту. Це диктується турботою про життя й здоров'я учасників.

Дані статистики свідчать, що більша частина екстремальних ситуацій у поході створюється з вини починаючих туристів. Основна причина – їх *недосвідченість*. Сюди слід віднести недостатню фізичну, технічну й морально-вольову підготовку, невміння оперативно надати першу долікарську допомогу собі або товаришеві по групі.

- *Загальні положення* при проведенні походів, які властиві багатьом видам діяльності людини – контакт з підрозділами ДСНС, з установами по санітарно-епідеміологічному контролю, забезпечення медичної й пожежної безпеки, взаємодія з маршрутно-кваліфікаційною комісією й ін. Щорічно Міністерство освіти, Міністерство охорони здоров'я, головний санітарний лікар, глави суб'єктів Федерації й ряд інших відомств видають накази й розпорядження про порядок проведення літнього відпочинку дітей, підлітків і молоді, які необхідно враховувати при організації й проведенні спортивних походів.

- *Безпека природного характеру*. Перешкоди природного характеру – це властиво те, заради чого організують і проводять більшість походів. Існує величезна кількість літератури, у якій описані тактика, техніка й стратегія подолання перешкод природного характеру, а також дії учасників під час проходження несподіваних природних катаклізмів. Створені різні навчальні програми й курси на цю тему, що містять теоретичні й практичні питання, які викладаються у ВНЗ та громадських організаціях.

- *Безпека кримінальна*. У попередні роки це питання при проведенні походів не розглядалося зовсім через його рідкість. У цей час

це питання встало дуже серйозно й зв'язане це з тим, що традиційні раніше місця проведення польових таборів опинилися в районах нових границь України. Особливо гостро це питання стоїть в районах, розташованих неподалік від «гарячих точок».

- *Безпека правова.* Так само як і попередня, ця група небезпек для походів виникла останнім часом. Створюють цю небезпеку найчастіше, як не парадоксально, несумлінні чиновники й службовці різних відомств – представники правоохоронних органів, працівники транспорту, заповідних зон, дуже рідко прикордонних загонів і інших державних служб. Із уведенням нових законодавчих актів про користування землею (власність, оренда й ін.) правові складності проведення таборів зростають багаторазово. Основа подібних випадків – правова безграмотність керівників груп і майже стовідсоткова безкарність представників відомств, організацій і приватних осіб, що зустрічаються з діяльністю й проведенням польових таборів.

Усім групам багатоденних походів, необхідно стати на облік у маршрутно-кваліфікаційну комісію (МКК), яка діє при відповідній територіальній Федерації спортивного туризму або відомчої організації – установі освіти. МКК виконує роль суспільної консультативної або експертної організації, що видає висновки про готовність групи до походу й про виконання заявленої спортивної програми походу, що також готує документи на присвоєння спортивних розрядів і звань по спортивному туризму.

Взаємодія з органами по *справах надзвичайних ситуацій* полягає в наступному: по прибуттю в район проведення походу керівникові потрібно зареєструватися в місцевому підрозділі ГО та ЧС, указавши кількість людей у групі, строки проведення походу, маршрут руху й ін. Керівник повинен довідатися про прогноз погоди, епідеміологічну ситуацію, уточнити варіанти аварійних виходів і іншу необхідну інформацію.

Останнім часом МНС намагається покласти на місцеві підрозділи й функції МКК, при цьому перейти від консультаційних до заборонних заходів. Якщо це відбудеться, організація походів стане в багато разів складніше, при цьому безпека їх проведення не покращиться.

Санітарно-епідеміологічні правила прямо вказують, що вони поширюються на всі оздоровчі установи. Дійсно, неможливо обробити територію впродовж 100 і більш кілометрів, по якій буде проходити маршрут походу.

Важливим документом, що регламентує перевезення великих груп людей (вагон і більше), є санітарно-епідеміологічні вимоги до перевезення дітей залізничним транспортом. У походи одночасно в такому складі виїжджають рідко. Усі застережені в цих правилах умови входять у посадові обов'язки безпосередньо керівників груп, змін і т.д.

Однак якщо група має у своєму складі менш 30-40 осіб, то найпростіший шлях, на наш погляд, це придбання звичайних, а не групових квитків. У цьому випадку необхідність виконання всіх вимог вищевказаного СП відпадає. Слід додати, що в цьому документі досить докладно розписані обов'язки перевізника (залізної дороги), безпосередньо провідників вагонів, організатора походу й супроводжуючого групу дітей, що знімає ряд проблем по перевезенню учасників відпочинку.

Медичне забезпечення в походах здійснюється найчастіше силами штатних працівників, що пройшли курси надання долікарської допомоги. Тому керівник і штатні працівники повинні знати порядок дій якщо буде потреба надання потерпілому кваліфікованої допомоги, найближчі населені пункти, що мають медичні установи, способи транспортування потерпілих у ці населені пункти. Організатор походу разом з керівником повинні заздалегідь зібрати цю інформацію. Учасники походів повинні бути оснащені медикаментами з урахуванням його профілю й району проведення. Окремим пунктом медичного забезпечення стоїть організація

купання дітей. У походах різного профілю це питання вирішується по-різному.

Окремим блоком можна виділити складності психологічного плану. Ці складності особливо відчуються в походах, програми яких спрямовані на оздоровлення, тобто більшість учасників попадають у польові умови вперше. Психологічні складності виникають у зв'язку з відсутністю звичного «міського» комфорту, певним розпорядком дня й залежністю його від погодних умов, організацією харчування за графіком і його деякою одноманітністю, комунікабельні обмеження й ін. Подолання складностей цього порядку мають бути вирішені керівником походу й усіма, у тому числі й не педагогічними співробітниками.

Яких-небудь інструкцій для вирішення цих проблем немає. Основним механізмом розв'язання даних питань є особистий досвід і практика роботи керівників походу, а оцінка виконання цієї роботи – відгуки учасників і визнання результатів їх батьками. З'явилася навіть тенденція, коли забезпечені батьки замість придбання путівок на престижні курорти, направляють своїх дітей у походи, в основному заради отримання ними навичок самообслуговування, праці й вирішення комунікативних проблем.

При проведенні походів слід дотримуватися пожежної безпеки. Забезпечення пожежної безпеки здійснюється прийняттям ряду заходів згідно з Інструкцією про пожежну безпеку, розроблену організатором походу на основі «Правил пожежної безпеки...». Ці заходи спрямовані на запобігання пожежі у природному середовищі, де перебуває група, а також на організацію дій групи під час пожежі, що виникла з різних причин. Тому інструкція складається для кожного походу окремо й враховує всі аспекти його пожежної безпеки (багаття й інші види відкритого вогню, застосування газового встаткування, рідкого палива, їх зберігання й перенесення, паління, лісова пожежа, гроза й ін.).

Отже, при організації будь-якого типу походу повинні бути розроблені наступні інструкції: «Про санітарний стан і заходи щодо попередження спалахів інфекційних захворювань», «Про правила організації купань дітей», «Про пожежну безпеку», «Про правила перевезення дітей автомобільним і іншими видами транспорту», «Про дії посадових осіб при раптових захворюваннях, нещасних випадках і загибелі дітей, дорослих». Керівники й штатні співробітники походів повинні знати ці інструкції, про що свідчить запис у журналі проведення інструктажу організатора походів.

Безумовно, заздалегідь вгадати всі аспекти безпеки проведення туристського походу неможливо, але знати про них і передбачити ті, які пов'язані із проведенням конкретного походу, організатор і керівник зобов'язані.

Література:

1. Булаев М. А. Организационно-финансовое обеспечение и безопасность полевых туристских лагерей: Практическое пособие. – Нижневартковск, 2005.
2. Булашев А. Я. Спортивный туризм: учебник / А. Я. Булашев. – Харьков: ХГАФК, 2009. – 332 с.
3. Маслов А. Г. Полевые туристские лагеря / Маслов А. Г., Константинов Ю. С., Дрогов И. А. – М., 2000.
4. Мулик К. В. Методична система використання спортивно-оздоровчого туризму в процесі фізичного виховання школярів і студентів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.02. – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я) / Мулик Катерина Віталіївна. – Чернігів, 2016. – 40 с.
5. Соловьев С. С. Безопасный отдых и туризм: Пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. С. Соловьев. – М. : 2008.